

Proslovené příspěvky a referáty budou vydány ve sborníku, který vyjde nejdéle do konce března 1972.

V závěrečném slově J. Kohout zhodnotil jak kvantitativní, tak kvalitativní přínos konference. Množství příspěvků dokumentuje šíři zájmu o projednávané otázky. Úroveň předložených příspěvků současně vypovídá o stálém růstu kvality práce v oblasti marxistické průmyslové sociologie. Celé jednání konference se vyznačovalo vysokou angažovaností, věcností i zodpovědností, jak to vyplývá z vědomí závažnosti sociotechnických návrhů a jejich realizace právě v národohospodářském rozhodování.

Z popudu zahraničních účastníků konference, kteří ocenili iniciativu československých hostitelů projevem uspořádáním I. konference marxistických průmyslových sociologů v socialistických zemích, byl přijat návrh, aby se vzájemná informovanost zajišťovala každoročně konanými konferencemi vždy v jiné socialistické zemi. V roce 1972 mají zájem o její organizaci jak bulharští, tak i maďarští soudruzi. V jejím programu bude i nejzávažnější teoretické téma — pravděpodobně sociální plánování.

V závěru konference schválili účastníci jednomyslně dopis adresovaný ÚV KSČ, v němž se praví: „Veškerá jednání konference byla vedena snahou dát výsledky teoretické práce i praktické aplikace marxistické průmyslové sociologie ve prospěch řešení nejzávažnějších otázek rozvoje našeho hospodářství, a tak přispět aspoň skromným dílem k realizaci usnesení XIV. sjezdu naší strany. Postavit naši marxistickou průmyslovou sociologii do služeb realizace zásadních úkolů dalšího rozvoje naší socialistické společnosti, vytyčených sjezdem strany, pokládáme za svou občanskou a profesionální povinnost a za svůj pracovní program.“

Jaroslav Kohout

Celostátní seminář o sociálním plánování

V současné době, kdy je zdůrazňován význam vědeckého řízení socialistické společnosti a dokonalejšího uspokojování jejich potřeb, je třeba ocenit iniciativu odborné sekce sociologie *České socialistické společnosti pro vědu, kulturu a politiku*, s níž se ujala úkolu uspořádat celostátní seminář o sociálním plánování — problematice, které je věnována velká pozornost nejen v Sovětském svazu, ale i v jiných socialistických zemích. Šlo o to zorganizovat setkání pracovníků různých institucí a podniků, které mohou otázky sociálního plánování nejen zajímat, ale kteří mohou aktivně přispět k jeho praktickému provádění. Zájem o seminář, jehož kladem bylo i to, že se konal v budově *Ústřední rady odborů* za pomoci a účasti zástupců odborů, byl opravdu značný. Zúčastnilo se ho 170 pracovníků z různých míst naší republiky.

Seminář, který se konal 9. prosince 1971, byl zahájen úvodním referátem Jaroslava Kohouta z Vysoké školy ekonomické v Praze. Jaroslav Kohout věnoval svůj referát sociálnímu plánování v Sovětském svazu. V úvodu

zdůraznil význam sociálního plánování, nutnost věnovat mu u nás takovou pozornost jako v Sovětském svazu, kde se již otázkou sociálního plánování zabývají celou řadu let a kde se již sociální plán stal samozřejmou součástí plánu podniku spolu s plánem výrobně ekonomickým. Jaroslav Kohout zdůraznil, že sociální plánování v sovětském pojetí je možné právě jen v socialistické společnosti.

Sociální plánování v SSSR je přirozeným následkem mohutného nástupu k rozvoji ekonomiky a zvědčtění jejího plánování, k němuž dal podnět XXIII. sjezd KSSS. Nové, vědecké řízení si vyžádalo programové zaměření teoretiků i praktiků, mobilizaci všech věd, které v tomto směru mohou přispět, tedy i sociologie práce, průmyslu a podniku. Je zapotřebí přesně poznávat nejen současný stav společnosti, ekonomických a sociálních procesů, ale i budoucí vývoj. Proto je nutná predikce, a to nejen v oblasti nové techniky, ale i v oblasti živé práce. Je třeba sledovat trendy sociálních skupin dělníků, techniků, vědců, zaměstnaných žen, mladých pracovníků — prostě celé sociální sféry. Význam predikce v sociální sféře zdůraznil na VII. světovém sociologickém kongresu ve Varně sovětský delegát Afanasjev, který řekl: „Nejdůležitější částí vědeckého řízení je řízení lidí, lidského komponentu.“ K dosažení vytyčených úkolů byla v SSSR nastoupena cesta sociálního plánování, jehož hlavním cílem v makrosféře je přeměna profesí v souladu s uskutečňováním vědeckotechnické revoluce a v mikrosféře jsou to opatření ke stabilizaci kádrů v podnicích. Při sestavování sociálních plánů v sovětských podnicích se vychází ze sociální analýzy nejzávažnějších jevů (např. fluktuace, zaměstnávání žen s dětmi, dojíždění) a v komisi pro schvalování sociálního plánu jsou též zástupci komunistické strany, odborové organizace, organizace žen a mládežnické organizace. Ve větších podnicích jsou laboratoře či oddělení pro sociální analýzu. Mimořádnou pozornost věnují sociálnímu plánování v SSSR odbory. Odbory uspořádaly celosvazovou konferenci o sociálním plánování. Je přirozené, že i značná část odborné sociologické literatury je věnována této problematice.

S dalším referátem vystoupil František Kutta z Ústavu pro filosofii a sociologii ČSAV. Rozvíjel myšlenku, že teorie má přispět k přechodu od ekonomického řízení k sociálnímu. Jestliže by se tomu nevěnovala pozornost, znamenalo by to, že se budou sledovat jen spotřební trendy, jako je tomu na Západě. Zatímco v počátečních obdobích industrializace šlo o plánování zdrojů, nyní — s rozvojem vědy a techniky — jde o komplexní rozvoj společnosti, přičemž hlavním limitujícím faktorem je člověk. Nastupuje modelový princip — princip vytváření určitého modelu budoucnosti. Při jeho vytváření je však třeba přihlížet k tomu, že vědeckotechnická revoluce mění lineární trendy v nelineární. Model budoucnosti nelze vytvářet extrapolacním protažením současných trendů do budoucnosti, neboť objektivní trendy se lámou (např. u kvalifikace a profesí, kde dochází

k přesunům mezi sektory). Je nutno vycházet z principu cílových funkcí. Zatímco v klasickém kapitalismu šlo o maximální zisk, ve vyspělých průmyslových zemích a zejména v socialistických zemích, je další rozvoj přímo závislý na rychlém a všestranném rozvoji člověka, který se z přívěsku stroje změnil v uvědomělý subjekt řízení. Vzrostly též nároky na mezilidské vztahy. Dochází k přesunu z oblasti hmotné výroby do oblasti kulturní a sociální. Je třeba proto vypracovat systém nových sociálních ukazatelů, které by komplexně postihly pojem cílových funkcí, a vytvořit metodu pro postižení jevů v jejich kvantitativním vyjádření. Jde o to kvantifikovat kvalitatívni jevy a teoretické úvahy přeměnit v konkrétní úvahy o plánu. Sociální plánování se musí stát nedílnou složkou plánovací praxe v mikrosféře i makrosféře. Na rozdíl od Šikova pojetí, podle něhož má systém řízení vycházet jen z ekonomických úvah, je hlavním cílem dalšího vývoje sjednocení tří směrů teorie a praxe řízení: ekonomického, modelačko-kybernetického a sociálního plánování.

Miroslav Soukup z Ústavu pro filosofii a sociologii ČSAV hovořil o makrostrukturálních aspektech socioekonomického plánování. Zatímco došlo k obrovskému vzrůstu moci člověka nad silami přírody (například pronikání do kosmu), moc člověka v oblasti řízení společenských procesů roste v daleko menší míře. K tomu, abychom dokázali řídit vlastní procesy, je třeba dalšího rozvoje vědecké základny. Dlouhodobější perspektiva lepšího řízení procesů v socialistické společnosti se opírá o jednotnou strukturu cílů, hodnot a norem, přičemž základem jsou celospolečenská kritéria. Jde o vytvoření modelu životního stylu, v němž by socialismus ukázal svou převahu nad kapitalismem. Cílem socialistické společnosti není potřeba materiálních statků. Zatímco v současné době existuje ještě řada problémů, které vedou k určité frustraci (např. bytová výstavba), v budoucnosti vyvstanou problémy nového druhu, spjaté s gigantickým rozvojem techniky. Obecně můžeme říci, že automatizace povede k dalekosáhlejším následkům, než si můžeme dnes představit. Pronikne do řady profesí a dojde i k likvidaci určitých profesí. Socialistická společnost — na rozdíl od kapitalistické — nemůže řešit teprve následky automatizace, ale paralelně s projektováním automatizovaných soustav musí plánovitě a cílevědomě řešit problémy lidského činitele. Jde o včasnou detekci společenských problémů již ve fázi přípravy, což umožní optimální automatizaci. K řešení napomůže rozvoj nových metod — modelování společenských procesů, simulace.

Institucionální podmínky sociálního plánování v průmyslovém podniku objasnil ve svém referátu Miloslav Tomšík z Vysoké školy ekonomické v Praze. Znovu zdůraznil důležitost sociálních rozborů a uvedl čtyři etapy sestavování sociálního plánu v podniku: 1. sběr, třídění a analýza údajů o sociálních jevech a procesech; 2. zpracování sociálního plánu v jeho jednotlivých položkách, popřípadě variantách; 3. schválení sociálního plánu;

4. realizace sociálního plánu. Sestavováním sociálního plánu v podniku se zabývají v SSSR výkonné orgány, které zajišťují realizaci uvedených etap. V podnicích jsou zřizovány speciální útvary (laboratoře sociálních výzkumů nebo sociálního plánování), které se zabývají sběrem a tříděním údajů ze statistik, přehledů, výsledků konkrétních sociologických výzkumů, expertizami (psycholog, fyziolog, ergonom) a dále zpracováním jednotlivých položek sociálního plánu za využití pomoci vědeckovýzkumných center (např. Institutu pro sociální výzkumy v Leningradě, v Permu, při Akademii věd v Kyjevě). Základem kádrového vybavení útvarů pro sociální plánování jsou sociologové, psychologové a ekonomové, s nimiž spolupracují personalisté (plánování struktury pracovních sil, zvyšování kvalifikace), fyziologové, ergonomové, lékaři a bezpečnostní technici. Projednáním a schválením sociálního plánu se v SSSR zabývají rady sociálního plánování, v jejichž čele stojí ředitel podniku. Rady dbají na to, aby byla zajištěna maximální informovanost pracovníků a aby bylo zajištěno maximální uplatnění námětů a návrhů. Po schválení se sociální plán stává závaznou sociální normou.

Z psychologického hlediska hovořil o otázce sociálního plánování Jan Kučera z Vysoké školy ekonomické v Praze. Námětem jeho referátu byl jedinec jako východisko, předmět a cíl sociálního plánování. Uvedl dvě základní zásady psychologického přístupu k sociálnímu plánování: 1. zásada instrumentálního pohledu na pracujícího člověka a 2. zásada finálního přístupu k pracujícímu člověku. Obě zásady se nepopírají. Dobrymi a výkonnými pracovníky jsou lidé, jimž se práce organizuje, ale jimž se uspokojí i jejich potřeby a zájmy (nejen v oblasti pracovního výkonu, ale i v oblasti soukromého života). Oblast plánování byla doposud orientována jen na instrumentální sféru, avšak při prolínání obou sfér není možno plánovat a organizovat žádnou z nich, aniž by nebyla respektována i druhá. Psychologie musí dokázat a jiné vědy musí přijmout tezi, že lidské individuum je výchozím elementem pro sociální plánování. Co může psychologie poskytnout? Především údaje o parametrech, charakteristikách člověka, o jeho výkonu, vnímání, volní a citovém zatěžování (s čímž je spojena sociální odolnost), o motivaci lidského počínání, o vzniku lidských potřeb, zájmů, postojů, o demotivačním působení některých opatření (např. mzdového systému). Psychologie musí zjistit a stanovit, které stránky, vlastnosti, parametry je možno či nutno učinit součástí sociálního plánu. Pomůže nalézt cesty a prostředky uspokojení pracovníků (změny a úpravy pracovního prostředí, budování sociálních zařízení apod.). Profesiografické metody umožní předvídatí a program kvalifikačního růstu pracovníků. V jakém smyslu může být jedinec cílem sociálního plánu? Je třeba vycházet ze základních údajů o člověku, o jeho psychice, řídit se poučkami o dynamičnosti a neustálém pohybu lidského

jedince. Při rozhodování o lidském jedinci je nutný interdisciplinární přístup a je nutno vycházet z tohoto poznání: všechno sociální vychází z jedince, všechno sociální se k jedinci vrací.

Problematické zaměstnaných žen a významu sociálního plánování v této sféře věnovala svůj referát Jaroslava Bauerová z Vysoké školy ekonomické v Praze. Provedla dosti rozsáhlou analýzu zaměstnanosti žen v Československu, přičemž přednesla, že problémy žen se z okraje zájmu teoretiků dostaly v poslední době do popředí. V minulé době byla tato otázka částečně zastíněna jinými problémy, částečně byla považována v socialistické společnosti za vyřešenou. K oživení zájmu o tuto problematiku došlo na počátku šedesátých let. Konkrétní výzkumy například ukázaly, že ženy mají nižší platy, že jejich práce je méně společensky hodnocena, že málo žen zastává vedoucí funkce. V různých názorech na zaměstnanost žen se projevovaly dříve jasně maloměšťácké postoje. Problém nespočívá v tom, zda ženy budou pracovat, ale jak budou pracovat, za jakých podmínek. Úroveň vzdělání a kvalifikace žen je u nás vysoká, ale ženy jsou stále zaměřeny na tradiční ženské obory. Zaměření ženské vzdělanosti se promítá ve mzdách žen. Ženy ve funkcích stagnují nejen pro rodinné zatížení, ale i pro určitou konkurenci mužů a určitou ostýchavost žen. Muž je stále ještě považován za živitele rodiny a je lépe placen. Pracovní podmínky a prostředí nejsou často pro ženy vhodné. Na ženy není pamatováno například při konstrukci strojů. Problémy zaměstnanosti žen vyrůstají z mikrosféry i makrosféry. Většinou se očekává, že všechna řešení přijdou od vrcholných orgánů. Mělo by být v moci podniků, aby dlouhodobě plánovaly určitá opatření (např. otázky kvalifikace žen). Společenské vědy musí analyzovat všechny zjištěné problémy, shrnout roztržité poznatky a napomáhat při rozhodování o tom, co řešit ihned a co později.

Blanka Filipcová z Ústavu pro filosofii a sociologii ČSAV nazvala svůj referát *Sociální plánování a socialistická společnost*. Charakteristickým rysem současnosti je zaměření na budoucnost. Příčinu této orientace je možno nalézt v tom, že vědeckotechnická revoluce znamená znásobení zdrojů uspokojování potřeb a do popředí se dostávají otázky, k čemu použijeme těchto zdrojů. Čím více rostou materiálně technická základna společnosti, tím více roste počet alternativ, jaký má být člověk budoucnosti. Po určitém optimismu začátku šedesátých let zaznívá na Západě značně pesimistický tón. Odpověď na otázku, kde je nový člověk, je velice skeptická. G. Friedman říká: „Nový člověk se neobjevil, člověk je ovládan následky technického rozvoje.“ Považuje techniku a technický rozvoj za určující rozpor doby, typický pro všechny industriální společnosti. Právě zde je třeba ukázat na ideologickou stránku této problematiky, ukázat na to, že hlavní konflikt současného vědeckého světa je v rozdílném pojetí nového člověka. Podle západních vědců spěje vše — i v socialis-

tických zemích — ke konzumní společnosti. My však víme, že probíhá proces homogenizace socialistické společnosti, že se zmenšuje sociální distance — základ, který se musí projevit ve formování životního stylu. Jakou roli může mít volný čas při formování životního stylu? Pro většinu západních autorů je sféra volného času sférou sebe-realizace, což je protimluv Marxovy myšlenky humanizace lidské práce, která se má stát lidskou potřebou. Současný svět není jednodimenzionální. Hlavním problémem je rozvoj vědeckotechnické revoluce a budování základů pro to, aby byly vytvořeny různější styly našeho života.

Poslední dva referáty byly věnovány tvorbě životního prostředí z hlediska architektů. Zdeněk Lakomý z Ústavu krajinné ekologie ČSAV se zabýval vývojem životního prostředí v marxistickém pojetí, podle něhož v dějinném vývoji dochází ke změně kvantit v kvalitě. Člověk je tvůrce polidštěné přírody. Mění se dimenze vlivu člověka na přírodu a naopak. Stále se zkracují cykly mezi objevem a jeho zavedením do praxe. Dnešní umělé prostředí je novým světem, který se snaží napodobovat přírodu. Technika umožňuje člověku žít v úplně jiném prostředí, v němž by jinak nemohl existovat. Dřívější závislost sídla na přírodních zdrojích se stává překonaným anachronismem. Otevírají se nové otázky vztahu člověka a jeho prostředí. Zásadní rozpory člověka s vnějším světem nemohou být odstraněny jinak než sociálními přeměnami. Teprve společnost zbavená vykořisťování může zajistit rozvoj všech složek v oblasti biologických potřeb, makropotřeb, ale zejména ve sféře umělého životního prostředí. Vystavávají tyto otázky: 1. meze dalších možností a způsobů exploatace zdrojů; 2. hlavní směry možností a míra změn hmotného světa a jeho zpětného vlivu; 3. míra vlastní přizpůsobivosti člověka ke změnám podmínek prostředí; 4. společenské nástroje, které zajišťují, že prostředí bude odpovídat potřebám člověka.

E. Tošenovský z Útvaru hlavního architekta města Ostravy pohovořil o problematice životního prostředí na základě využití sociologických výzkumů města Ostravy. Uvedl řadu zkušeností z výzkumů v Ostravě, při nichž byla zjištěna řada negativních jevů. Ostrava byla zasažena všemi přeměnami v minulém století i po druhé světové válce. Projevují se zde vlivy vědeckotechnické revoluce a ukazuje se, že je třeba velké opatrnosti při rozmísťování velkých investic. Problém životního prostředí není možno řešit vytvořením krásného hlavního města, ale je třeba vytvořit i jiné krásné aglomerace, ať už jde o Ostravu, Plzeň či jiná města.

Před zakončením semináře se přihlásil o slovo Jaroslav Kupka z kanceláře předsedy ÚR ČS ROH. Prohlásil, že je možno jen uvítat iniciativu v informacích o teoretických poznatcích o sociálním plánování a že je žádoucí další podobné setkání. Péče o člověka musí být založena samotným hospodářským plánem. Zdroje a rezervy jsou právě v lidech, v tvůrčím lidském genu,

v aktivitě lidí. Tyto rezervy nejsou využity a dlouho budou nevyčerpatelné. Pokud jde o sociální plánování, nemůže jít o módu, o akci, ale o dlouhodobý proces, o vážnou seriózní práci, o vypracování systému řízení. Stranické ani odborové orgány se v budoucnu nemohou obejít bez sociálního plánování. Pro odbory je zvláštní význam v tom, že jejich funkce je těsně spjata s péčí o člověka, při níž jde o pozitivní ochranu základních ekonomických zájmů pracujících. Odborové orgány by měly spojit obsah kolektivních smluv se sociálním plánováním. V *Ústřední radě odborů* bylo zřízeno samostatné sociální oddělení v novém pojetí, bez charitativního poslání — nové teoreticko-analytické pracoviště.

Závěrečného slova se ujal Jaroslav Kohout. Zdůraznil, že hlavním smyslem semináře bylo rozšířit okruh informací o sociálním plánování a poučit se ze zkušeností Sovětského svazu. Potřeba sociálního plánování u nás je zatím větší než teoretická připravenost. V SSSR se zabývají těmito otázkami již sedm let. V čem je sovětská koncepce nová: 1. Dosud šlo o to zavést vědu do techniky, nyní jde o zavedení vědy do péče o člověka, což je spojeno se sociálním plánováním jako s každodenní skutečností. 2. Péče o člověka měla často prvek osvěťářský. Sovětská koncepce ukazuje, jak z osvětových výzev udělat položky plánu, pro každého závazné. 3. Sociální plánování volá po integraci všech faktorů, které se týkají lidí v každodenní práci. Nejde jen o jednotlivá opatření, ale o komplex všech opatření, přičemž je nutné stanovit pořadí důležitosti.

Libuše Lišková

Mezinárodní seminář sociologie medicíny, Berlín 1971

Ve dnech 4.—15. října 1971 se konal v Ziegenhalsu u Berlína (NDR) I. mezinárodní seminář o sociologii medicíny a zdravotnictví. Iniciátory svolání semináře byli: prof. Bogatyrev ze Sovětského svazu, prof. Winter z Německé demokratické republiky a prof. Gargov z Bulharska. Ve spolupráci s Institutem společenských věd (oddělení sociologie) při ÚV SED ho připravila a organizačně zabezpečovala Akademie pro další vzdělávání lékařů v NDR. Semináře se zúčastnily čtyřlenné až pětilenné skupiny z Bulharska, Československa, Maďarska, Polska a Sovětského svazu a 23členná skupina z Německé demokratické republiky. Účastníci semináře byli ze dvou třetin lékaři z oboru sociální medicíny (hygieny) a epidemiologie a z jedné třetiny sociologové a sociální psychologové, kteří pracují v oblasti medicíny a zdravotnictví. Československou delegaci tvořili 3 lékaři a 1 sociolog.

Cílem semináře bylo ujasnění těchto problémů:

1. některých koncepčních otázek;
2. významu sociologického výzkumu v medicíně a ve zdravotnictví;

3. významu výuky sociologie na institutech pro doškolování lékařů a na lékařských fakultách;
4. možností spolupráce v rámci socialistických zemí.

Ad 1) Východiskem k diskusi o některých koncepčních problémech sociologie medicíny a zdravotnictví byl referát prof. Hahna, ředitele oddělení sociologie v Institutu společenských věd při ÚV SED, a prof. Wintera, rektora Akademie pro další vzdělávání lékařů v NDR. Prof. Hahn se zaměřil hlavně na vývoj a postavení obecné sociologie, na její vztah k historickému materialismu, na problémy předmětu a významu empirických výzkumů v socialistické společnosti. Profesor Winter poukázal v retrospektivním pohledu na pronikání sociologie do medicíny a zdravotnictví v Německu, na vzájemný vztah sociologie a medicíny vůbec a zejména na vztah sociologie k sociální medicíně (hygieně) a epidemiologii v současné době. Z obou referátů a z diskuse vyplynuly tyto závěry:

- důsledně uplatňovat v marxistické sociologii historický materialismus, a to jako teoretické východisko i kritérium zevšeobecňování závěrů;
- podporovat rozvoj empirických výzkumů jako zdroj poznání a informací pro řízení společenských procesů a regulování sociálních vztahů;
- v zájmu přibližování se jednotě biologického a sociálního považovat pronikání sociologie do medicínské oblasti za nevyhnutelný a progresivní proces;
- považovat sociologii medicíny a zdravotnictví za hraniční disciplínu, kterou není možno konstituovat jako samostatný vědní obor v soustavě medicínských disciplín. Má sice relativně samostatný charakter, avšak rozvíjí se a vyučuje se v rámci sociální medicíny (hygieny);
- postavení sociální medicíny (hygieny) ve vztahu k sociologii medicíny a zdravotnictví je v současnosti prioritní. Je pravděpodobné, že rozvoj empirických výzkumů bude zvětšovat relativní samostatnost sociologie medicíny a zdravotnictví, nepřepokládá se však její osamostatnění. Naopak, tento rozvoj pravděpodobně povede ke stále větší spolupráci sociologů a lékařů a ke stále větší integraci sociologie a medicíny. Již dnes je potřebné považovat sociologii za specifickou, ale neoddělitelnou součást medicíny.

Ad 2) Jednotlivé delegace přednesly informativní referáty o stavu sociologických výzkumů ve svých zemích.

Bylo konstatováno, že ve většině zemí jsou vytvořeny velmi příznivé předpoklady pro výzkumy v oblasti medicíny a zdravotnictví. Vedle lékařů pracujících v sociální medicíně (hygieně) pracuje v této oblasti již poměrně velký počet sociologů a sociálních psychologů. Nejvýrazněji se to projevuje v Polsku a v NDR. V NDR například na každé katedře sociální hygieny je nejméně jeden sociolog. Na Institutu pro doškolování lékařů, na Humboldtově universitě v Berlíně a na universitě v Rostocku jsou na katedrách so-